

**ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ**

Олександр Кордонець

**Методичні вказівки до проведення практичних занять із курсу
«Історія української літератури другої половини ХІХ століття»**

для здобувачів вищої освіти

галузі знань 01 Освіта/Педагогіка спеціальності 014 Середня освіта
предметної спеціальності 014.01 Середня освіта (Українська мова і література)
освітньої програми «Українська мова і література. Зарубіжна література»
філологічного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Кордонєць О. Методичнї вказївки до проведення практичних занять з курсу «Історїя української лїтератури другої половини ХІХ ст.»: для здобувачїв першого (бакалаврського) рївня вищої освїти галузї знань 01 Освїта/Педагогїка, спецїальностї 014 Середня освїта, предметної спецїальностї 014.01 Середня освїта. Українська мова і лїтература; освїтньої програми: «Українська мова і лїтература. Зарубїжна лїтература», Ужгород, 2023. 30 с.

Рецензенти:

Ігнатович О.С., канд. фїлол. наук, доцент, доцент кафедри української лїтератури ДВНЗ «Ужгородський національний університет»;

Балла Е.Ю., канд. фїлол. наук, доцент, доцент кафедри української лїтератури ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Відповідальний за випуск:

Кузьма О.Ю., канд. фїлол. наук, доцент, завідувач кафедри української лїтератури ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Рекомендовано до друку вченою радою фїлологічного факультету ДВНЗ «УжНУ» від 3 листопада 2023 року, протокол №3.

ЗМІСТ

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА	4
ПЕРЕДУМОВИ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ.....	6
ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ.....	6
ТЕМАТИКА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ.....	8
МОДУЛЬ № 1.....	9
МОДУЛЬ №2.....	13
СПИСОК ХУДОЖНІХ ТЕКСТІВ.....	18
КОМПЛЕКС КОНТРОЛЬНИХ ПИТАНЬ ДО ІСПИТУ	22
КОРОТКИЙ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИЙ СЛОВНИЧОК.....	24
<i>ПОРІВНЯЛЬНА ТАБЛИЦЯ РОМАНТИЗМУ ТА РЕАЛІЗМУ</i>	<i>27</i>
РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ.....	28

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Нова українська література – це якісно новий етап у розвитку вітчизняного письменства. Особливо важливу роль відіграла друга половина XIX ст. – період подальшого поступу української культури, розвитку плідних традицій та визрівання нових художніх якостей. Українська література цього часу розвивалася в загальноєвропейському контексті, але мала і свої національні особливості, зумовлені історичними обставинами. Головна така особливість полягала в постійному тісному зв'язку літератури з національно-визвольним, гуманістичним рухом.

При вивченні українського літературного процесу другої половини XIX століття студент-філолог повинен враховувати особливості цього періоду, орієнтуватися в суспільно-історичному та культурному контексті тієї доби. Літературу другої половини XIX ст. умовно поділяють на дві частини: 1) 50-60-ті роки XIX ст.; 2) 70-90-ті роки XIX ст., коли остаточно утверджується реалізм.

У другій половині XIX століття література мислилася не тільки як мистецтво слова. У Східній Україні за умов постійних урядових обмежень української культури та громадського життя, зокрема й заборон українського друкованого слова, література вимушено брала на себе додаткові функції публіцистики, філософських наук, права, а «її безпосередній зв'язок із суспільним життям і визвольною боротьбою потребував й особливого типу письменника, для якого виступ у різних сферах культури стає формою громадської діяльності»¹.

Багатство та різнобічність тематичних, стильових, художньо-зображальних пошуків є однією з найприкметніших особливостей української літератури другої половини XIX ст. Вперше у своїй історії вітчизняне письменство почало розвиватися як цілісна художня система, де представлено всі роди, види й жанри зрілої літератури – від поезії, прози й драматургії до літературно-художньої критики, естетики й публіцистики. Цей процес стає характерним для всіх українських земель.

Провідним напрямом стає реалізм, головним здобутком якого можна назвати реальне зображення рядової людини з її повсякденним життям та інтересами, індивідуальним внутрішнім світом, соціально й психологічно зумовленість характерів. Демократизація й гуманізація літератури одержали свій вияв у відображенні соціальних і духовних конфліктів, у новій концепції людини, стосунків особистості й суспільства. Письменники всебічно і художньо переконливо досліджують вплив зовнішніх обставин на людину, її залежність від суспільства. Водночас показано й активне протистояння окремої особистості обставинам, розкрито її духовні сили, здатність змінювати несправедливі умови не тільки у своїх, але й у загальних інтересах.

Поряд із реалізмом продовжують розвиватися романтизм, просвітницький реалізм, натуралізм, а в кінці XIX ст. в українській літературі складається поетика, що тяжіє до імпресіоністичного письма (Н.Кобринська, Б.Грінченко).

В українській літературі другої половини XIX ст. розширюється тематика й проблематика, письменники охоплюють все більші обшири як суспільного, так і особистого життя людини, звертаються до загальнолюдських, філософських проблем людського буття, свідомості, моралі, добра і зла, гріха й спокути, злочину і кари, страждання і смерті. У вітчизняному письменстві з'являються нові типи героїв – від безземельного селянина до сільського глитая, від пролетаря до заводчика-фабриканта. Змальовується життя не тільки селянства (традиційна тема для української літератури), а й інтелігенції, духовенства, міщанства, дворянства, нових багатіїв, робітників, заробітчан, злочинців тощо.

Із 70-х років з'являється образ національно свідомого інтелігента як «нової людини», соціально й політично активної. Ідея громадського обов'язку, служіння інтелігенції народові у творах Панаса Мирного, І.Нечужа-Левицького, О.Кониського, Б.Грінченка, І.Франка, розглядалися як завдання просвіти народу, пробудження його національної й соціальної свідомості, протесту проти гноблення й приниження. З цього приводу критик М.Рудницький

¹ Історія української літератури XIX ст.: У 2 кн. / За ред. акад. М.Жулинського. – К.: Либідь, 2006. – Кн.2. – С.13.

відзначив, що наші письменники майже не зображують приватного життя людини з її особистими проблемами: «Натомість витворюється в нас майже шаблонний тип «народника-патріота», що співчуває горю та кривді народної маси, і цей тип перебирає як головну свою роль сам письменник»².

У другій половині XIX ст. на перше місце виходить проза, зокрема великі форми – повість та роман, що дало можливість панорамного зображення життя та всебічного розкриття актуальних соціально-політичних, національних та філософських проблем. Розширюються різновиди нарації. На зміну оповідній манері приходить об'єктивно-описова, що дає можливість більш широко і достовірно відобразити життя. Напруженішим та більш психологічним стає сюжет, поглиблюються й урізноманітнюються прийоми соціального аналізу, принципи образотворення й типізації. При цьому соціальна детермінованість сюжетних конфліктів і характерів поєднується з психологічною мотивацією вчинків героїв. Однопланово-біографічні сюжетні структури поступаються складнішим – із зображенням кількох якісно відмінних характерів.

Таким чином, попри несприятливі суспільно-історичні обставини українська література другої половини XIX ст., розвиваючи та примножуючи національні іманентні традиції, стала за змістом і формою літературою цілком сучасною та європейською.

Мета дисциплін:

- поглибити знання студентів II курсу з історії української літератури другої половини XIX ст.;
- окреслити основні тенденції розвитку літературного процесу другої половини XIX ст. у контексті європейського письменства та з урахуванням національних іманентних особливостей;
- дати студентам цілісне уявлення про основні тогочасні літературні течії та стилі («реалізм», «просвітницький реалізм», «романтизм», «натуралізм», «імпресіонізм»);
- навчити студентів цілісно аналізувати художні твори митців згаданої доби;
- дати нове прочитання творів письменників другої половини XIX ст., зокрема акцентувати увагу на національній ідеї;
- навчити студентів користуватися літературознавчою термінологією під час аналізу художніх текстів, розуміти літературний текст як художнє явище.

² Рудницький М. Від Мирного до Хвильового. Між ідеєю і формою. Що таке «Молода Муза»? – Дрогобич: Відродження, 2009. – С.80.

ПЕРЕДУМОВИ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Передумовами вивчення навчальної дисципліни «Історія української літератури другої половини XIX ст.» є опанування таких освітніх компонентів (ОК) освітньої програми (ОП):

ОК 7 Вступ до літературознавства.

ОК 12 Історія української літератури.

ОК 13 Українська усна народна творчість та народознавство.

ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ

Відповідно до освітньої програми «Українська мова і література. Зарубіжна література» вивчення навчальної дисципліни повинно забезпечити досягнення здобувачами вищої освіти таких програмних результатів навчання (ПРН):

Програмні результати навчання	Шифр ПРН
<i>Знає</i> основні історичні етапи розвитку предметної галузі.	РН 1
<i>Уміє оперувати</i> базовими категоріями та поняттями спеціальності.	РН 5
<i>Здатний</i> цінувати різноманіття та мультикультурність, керуватися в педагогічній діяльності етичними нормами, принципами толерантності, діалогу й співробітництва.	РН 11.
<i>Усвідомлює</i> цінність захисту незалежності, територіальної цілісності та демократичного устрою України.	РН 12.
<i>Пояснює</i> особливості розвитку української мови та літератури, специфіку перебігу літературного процесу в Україні в культурному контексті, зміст естетичних теорій, методів, напрямів, течій, стилів, жанрів; твори української класики й сучасності у взаємозв'язках зі світовою літературою й культурою; <i>порівнює</i> мовні й літературні факти, явища, визначає їхні подібності й відмінності	РН 14
<i>Застосовує</i> різні види аналізу художнього твору, визначає його жанрово-стильову своєрідність, місце в літературному процесі, традиції й новаторство, зв'язок твору з фольклором, міфологією, релігією, філософією, значення для національної та світової культури.	РН 16
<i>Уміє</i> працювати з теоретичними та науково-методичними джерелами (зокрема цифровими), знаходити, обробляти, систематизувати й застосовувати в освітній діяльності сучасну наукову інформацію, бібліографію, комп'ютерні технології.	РН 17
<i>Використовує</i> гуманістичний потенціал української мови і літератури для формування духовного світу юного покоління громадян України.	РН 21
<i>Знає, розуміє і демонструє здатність реалізовувати</i> теоретичні й методичні засади навчання української мови і літератури, зарубіжної літератури для виконання освітньої програми в закладах загальної середньої освіти, фахової передвищої освіти.	РН 22.

Очікувані результати навчання, які повинні бути досягнуті здобувачами освіти після опанування навчальної дисципліни «Історія української літератури другої половини XIX ст.»:

Очікувані результати навчання з дисципліни	Шифр ПРН
--	----------

<p>У процесі навчання чітко визначає предмет, об'єкт та завдання історії української літератури; основні етапи формування історії української літератури як наукової дисципліни; специфіку співвідношення літератури з фольклором, іншими видами мистецтва, історією, філософією, релігією; аналізує літературний процес в Україні в контексті розвитку культури, методів, напрямів, течій, стилів, жанрів; оперує літературознавчими категоріями; пояснює об'єктивні процеси взаємовпливів і взаємодії української та зарубіжної літератур, здійснює літературознавчий аналіз художнього твору; цінує культурне різноманіття, дотримується етичних норм, усвідомлює важливість незалежності та територіальної цілісності України.</p>	<p>PH 1,5, 11, 12, 14, 16</p>
<p>Літературознавчий аналіз здійснює на теоретичних, методологічних засадах, застосовує різні методичні прийоми вивчення української літератури, користується науково-методичними джерелами, зокрема цифровими, використовує сучасну наукову інформацію, бібліографічні джерела; демонструє знання художніх творів, розуміння сучасних наукових підходів до їх аналізу, основні положення літературознавчих праць; аналізує творчі біографії письменників, характерні особливості їхнього індивідуального стилю; розкриває основні тенденції розвитку поезії, прози та драматургії; знає обсяг та проблемні питання шкільного курсу української літератури й оптимально враховує в професійній діяльності; спрямовує гуманістичний потенціал української літератури на формування духовного світу здобувачів освіти.</p>	<p>PH 16, 17, 21, 22</p>

ТЕМАТИКА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

1. Розвиток жанру байки у творчості Л.Глібова. Вивчення спадщини письменника в школі – 2 год.
2. Проза Марка Вовчка – 2 год.
3. Художня своєрідність лірики та співомовок С.Руданського – 2 год
4. Ідейно-художня своєрідність прози Олекси Стороженка – 2 год
5. Новаторство роману «Люборацькі» А.Свидницького – 2 год
6. Проза І.Нечуя-Левицького. Соціально-побутові повісті. Вивчення спадщини митця в ЗЗСО – 2 год.
7. «Хмари» І.Нечуя-Левицького – перший роман в українській літературі з життя інтелігенції – 2 год.
8. Соціально-психологічний роман Панаса Мирного та Івана Білика «Хіба ревуть воли, як ясла повні...?». Вивчення роману в ЗЗСО – 2 год.
9. Основні мотиви та поетика лірики Я.Щоголева та І.Манжури – 2 год.
10. Жанр соціальної комедії у творчості І.Карпенка-Карого («Мартин Боруля», «Сто тисяч», «Хазяїн») – 2 год.

Усього – 20 годин

МОДУЛЬ № 1

Тема № 1

Розвиток жанру байки у творчості Леоніда Глібова. Вивчення спадщини письменника в школі – 2 год.

План

1. Жанр байки у світовій літературній традиції та в українській літературі.
2. Байкарські традиції у творчості Леоніда Глібова. Новаторство Л.Глібова як байкаря.
3. Ідейно-художня своєрідність байок Л.Глібова 50-60-х років («Вовк і Кіт», «Вовк та Ягня», «Щука», «Мірошник», «Охрімова свита», «Ведмідь-пасічник», «Громада», «Мишача рада», «Хмара» та інші).
4. Проблематика та особливості поетики байок Л.Глібова 80-90-х років («Коник-стрибунець», «Мальований Стовп», «Солом'яний дід», «Шелестуни», «Кундель», «Цуцик» та інші).
5. Творчість Л.Глібова на уроках української літератури.

Література

- 1) Бондар М. Леонід Глібов: Негативи, позитиви, маски // Слово і час. 1997. №4.
- 2) Гур'єв Б. Леонід Іванович Глібов // Глібов Л. Твори. К, 1964.
- 3) Гур'єв Б. Леонід Глібов: Літературний портрет. К., 1965.
- 4) Деркач Б. Леонід Глібов: Життя і творчість. К., 1982.
- 5) Колесник П. Творчість Леоніда Глібова // Глібов Б. Твори: У 2 т. К., 1974. Т.1.
- 6) Марценюк С. Слово і час Леоніда Глібова // Дивослово. 1996. №9. С. 60-61.
- 7) Хропко П. Національна основа творчості Леоніда Глібова. До 175-річчя від дня народження // Дивослово. 2002. №3. С.55-58.
- 8) Руденко Н. Вовки та ягнята. Ті та не ті... // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. 1996. №6.
- 9) Сиваченко М., Деко О. Леонід Глібов: Дослідження і матеріали. К., 1969.
- 10) Степанишин Ю. Розвиток українського байкопису. Від Г.Сковороди до Л.Глібова // Українська література в загальноосвітніх школах. 2000. №3.

Тема № 2

Проза Марка Вовчка – 2 год.

План

1. Збірка «Народні оповідання» Марка Вовчка як новаторське явище в українській прозі 50-60-х років ХІХ ст. Оцінки творчості письменниці в критиці та літературознавстві (М.Добролюбов, Д.Писарєв, П.Куліш, І.Франко, С.Єфремов, М.Зеров та інші).
2. Проблематика та художні особливості оповідань «Сестра», «Горпина», «Одарка», «Козачка», «Два сини». Розвиток оповідної манери письма у творчості письменниці.
3. Баладний характер романтичних психологічно-побутових оповідань «Свекруха», «Чари», «Максим Гримач», «Данило Гурч», «Сон».

4. «Інститутка» – перша соціальна повість в українській літературі. Майстерність композиції, образної системи, проблематики. Вивчення твору на уроках літератури.
5. Феміністична тематика у творчості Марка Вовчка. Образ «нової» жінки в оповіданнях «Маша», «Ледащиця».
6. Значення розповідної прози Марка Вовчка в розвитку української літератури.

Література

- 1) Агеєва В. Жіночий простір: Феміністичний дискурс українського модернізму. К.: Факт, 2003. 320 с.
- 2) Білецький О. Українська проза першої половини XIX століття // Білецький О. Зібрання творів: у 5 т. К.: Наукова думка, 1965. Т. 2.
- 3) Засенко О. Марко Вовчок. Життя, творчість, місце в історії літератури. К., 1964.
- 4) Зеров М. Марко Вовчок. Творчість // Зеров М. Твори: У 2 т. К.: Дніпро, 1990. Т. 2.
- 5) Клочек Г. Анатомія добра і зла (Повість Марка Вовчка «Інститутка») // Українська мова і література. 1998. №19. С.1-3.
- 6) Куліш П. Взгляд на малороссийскую словесность по случаю выхода в свет книги «Народні оповідання» Марка Вовчка // Куліш П. Твори: У 2 т. К.: Дніпро, 1989. Т.2.
- 7) Нахлік Є. Романтичні оповідання Марка Вовчка // Марко Вовчок. Статті і дослідження: Збірник наукових праць. К.: Наукова думка, 1985. С. 46-70.
- 8) Павличко С. Марко Вовчок // Три долі: Марко Вовчок в українській, російській та французькій літературі / Упор. В. Агеєва. К.: Факт, 2002. С.11-23.
- 9) Писарев Д. Думки з приводу творів Марка Вовчка // Марко Вовчок в критиці. К.: Держлітвидав України, 1955.
- 10) Франко І. Марія Маркович (Марко Вовчок). Посмертна згадка // Франко І. Твори: У 50 т. К.: Наукова думка, 1983. Т. 37.
- 11) Чопик Р. Вовчок // Ї. 2004. №3.

Тема № 3

Художня своєрідність лірики та співомовок Степана Руданського – 2 год.

План

1. Творчість Степана Руданського в оцінці критики XIX – XXI століть.
2. Основні мотиви та художня своєрідність поезії С. Руданського.
3. Фольклорна основа та новаторство «співомовок» С.Руданського
4. Проблематика та поетика гумористично-сатиричних творів С.Руданського.

Література

- 1) Бондар М. Поезія пошевченківської епохи. Система жанрів. К., 1986.
- 2) Герасименко В. Степан Руданський: Життя і творчість. К., 1985.
- 3) Зленко Г. Степан Руданський – шлях до Ялти // Слово і час. 1999. № 1.
- 4) Колесник П. Степан Руданський: Літературний портрет. К., 1971.
- 5) Погребенник В. Степан Руданський // Українська мова та література в школі. 1998. №21-22.
- 6) Рильський М. Про поезію Степана Руданського // Рильський М. Статті про літературу. К.: Дніпро, 1980.
- 7) Сиваченко М. Студії над гуморесками Степана Руданського. К., 1979.

- 8) Франко І. Студії над Степаном Руданським. «Ні зле, ні добре» // Франко І. Зібрання творів: У 50 т. К.: Наукова думка, 1980. Т. 28.
- 9) Цеков Ю. Степан Руданський: Нарис життя і творчості. – К., 1983.

Тема № 4

Ідейно-художня своєрідність прози Олекси Стороженка – 2 год.

План

1. Притчевий характер оповідань-анекдотів О.Стороженка («Се така баба, що чорт їй на махових вилах чоботи оддавав», «Вчи лінивого не молотом, а голодом», «Лучче нехай буде злий, ніж дурний», «Скарб»). Поетика малої прози Олекси Стороженка, її значення у вихованні ціннісних компетенцій школярів.
2. Своєрідність оповідання «Закоханий чорт» О.Стороженка. Ознаки готичної прози у творі.
3. Роль наскрізної сюжетотворчої деталі в гумористично-сатиричних новелах «Голка» та «Вуси». Національна ідея у творах.
4. Роман «Марко Проклятий». Осмислення проблеми злочину, кари, спокути. Особливості міфологічного сюжету твору. Жанрово-стильові особливості роману.

Література

- 1) Балушок В. Архаїчні витоки образу Марка Проклятого // Слово і час. 1996. №11-12.
- 2) Бойко Н. Поетика готичного роману в художній практиці Олекси Стороженка // Вісник Черкаського університету. 2012. – №25 (238). С.40-45.
- 3) Денисюк І. Розвиток української малої прози XIX – початку XX ст. Львів, 1999.
- 4) Зеров М. Брати-близнята (історія і побут у Стороженковій повісті) // Зеров М. Українське письменство / За упорядк. М.Сулими. К., 2003.
- 5) Лімборський І. Західноєвропейський готичний роман і українська література // Всесвіт. 1998. №5-6.
- 6) Міщук Р. Українська оповідна проза 50-60-х років XIX ст. К., 1978.
- 7) Мусій В. Про національно-консолідуючу функцію міфу в творах О.Стороженка // Історико-літературний журнал. 2004. № 10.
- 8) Нахлік Є. Українська романтична проза 20-60-х років XIX ст. К., 1981.
- 9) Пойда О. Постаць Олекси Стороженка в епістолярії та спогадах (штрихи до портрета митця) // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету. – Випуск 12. Серія: Історія. Збірник наукових праць. Вінниця, 2007. С.123-127.
- 10) Приходько І. Козацький дух Олекси Стороженка // Березіль. 2000. №3-4.
- 11) Павлунік С. «Закоханий чорт» Олекси Стороженка та «Закоханий диявол» Жака Казота: спроба компаративістичного аналізу // Слово і час. 2006. №9.
- 12) Решетуха С. «Марко Проклятий» – роман-експеримент (міфологічний аспект) // Слово і час. 2006. №9.
- 13) Хропко П. Олекса Стороженко. Закоханість у національну старовину // Дивослово. 2001. №11.

Тема №5

Новаторство роману «Люборацькі» Анатолія Свидницького – 2 год.

План

1. Історія написання та видання роману «Люборацькі».
2. Проблематика твору.
3. Жанрово-композиційні та стильові особливості «Люборацьких».
4. «Люборацькі» А.Свидницького як просвітницький роман-виховання.
5. Характеристика образів Антося, Масі, старих Люборацьких та інших персонажів, алегоричність образної системи.
6. Місце та значення роману А.Свидницького в українському літературному процесі другої половини XIX ст.

Література

- 1) Герасименко В. Анатолій Свидницький. К., 1959.
- 2) Данюк Н. Метод психологізації у творчості Анатолія Свидницького // Слово і час. 2005. №6.
- 3) Зарва В. Російська та українська проза 60-80-х років XIX ст. (концепція просвітницького героя): Навчальний посібник. Ніжин: Аспект-Поліграф, 2007.
- 4) Зеров М. Анатоль Свидницький, його постать і твори // Зеров М. Твори: У 2 т. – К.: Дніпро, 1990. Т. 2.
- 5) Жук Н. Анатолій Свидницький: Літературний портрет. К., 1987.
- 6) Мацевич А. Анатолій Свидницький: Біографічна повість. К., 1984.
- 7) Міщук Р. Письменник з «орлиним пером» // Свидницький А. Люборацькі. К.: Дніпро, 1984. С.5-23.
- 8) Сиваченко М. Анатолій Свидницький і зародження соціального роману в українській літературі. К., 1962.
- 9) Фігура Н. Проблема української жінки (на матеріалі роману А.Свидницького «Люборацькі») // Слово і час. 1999. №11. С.14-15.
- 10) Франко І. Анатоль Свидницький // Матеріали до вивчення історії української літератури: У 5 т. К., 1960. Т. 3.
- 11) Шевчук В. Класик «розумного битопису» // Свидницький А. Люборацькі. Оповідання. Нариси та статті / Упоряд. Раїса Мовчан. К.: А.С.К., 2006. С.5-46.

МОДУЛЬ №2

Тема №6

Проза І.Нечуя-Левицького. Соціально-побутові повісті. Вивчення спадщини митця в ЗЗСО – 2 год.

План

1. Сучасні підходи до оцінки ролі та місця творчості І. Нечуя-Левицького в українському літературному процесі.
2. Національна ідея в житті та творчості письменника.
3. Ідейно-художнє новаторство сімейної повісті-хроніки «Дві московки».
4. Образ селянина-правдошукача в повісті «Микола Джеря».
5. Проблематика повісті «Кайдашева сім'я» у світлі національної ідеї. Художнє трактування етнопсихологічних типів українця у творі. Вивчення повісті у 10-му класі ЗЗСО.
6. Значення сімейних повістей-хронік І.Нечуя-Левицького в розкритті сутності українського характеру, основ духовності традиційної української сім'ї.

Література

- 1) Абрамова І. Біля витоків української ідеї (Нечуй-Левицький і «формально-національний» напрям) // Слово і час. 1999. №12.
- 2) Абрамова І. Іван Нечуй-Левицький. Про українську вдачу // Українська мова та література. 1999. №39.
- 3) Амбіцька А. Архетип Тіні у творі І.Нечуя-Левицького «Кайдашева сім'я» // Наукові записки. – Серія: Філологічні науки (Літературознавство). Кіровоград, 2008. Випуск 79. С.126-133.
- 4) Амбіцька А. Архетипи в художньому світі Івана Нечуя-Левицького // Дивослово. 2011. №9. С. 53-57.
- 5) Бондаренко Ю. «Кайдашева сім'я» Івана Нечуя-Левицького в контексті національного виховання школярів // Дивослово. 1998. №9.
- 6) Іванченко Р. Іван Нечуй-Левицький. Нарис життя і творчості. К., 1980.
- 7) Міщук Р. Про гуманізм творчості І.Нечуя-Левицького // Радянське літературознавство. 1987. №5.
- 8) Панченко В. Дві повісті Івана Нечуя-Левицького («Хмари», «Кайдашева сім'я») // Дивослово. 2003. №8. С.10-15.
- 9) Тарнавський М. Нечуваний Нечуй. Реалізм в українській літературі. К.: Laugus, 2016. 400 с.
- 10) Терещенко О. Повсякдення життя та творчості І.Нечуя-Левицького: очима сучасників // Український історичний збірник. 2017. Випуск 19. С.372-384.
- 11) Франко І. Життя і побут сучасного селянина на Україні і у Франції // Франко І. Зібрання творів: У 50 т. К.: Наукова думка, 1980. Т.26.

Тема № 7

«Хмари» І.Нечуя-Левицького – перший в українській літературі роман із життя інтелігенції – 2 год.

План

1. Історія створення та видання роману.
2. Роман «Хмари» І.Нечуя-Левицького в оцінці критики та літературознавства.
3. Проблематика твору.
4. Образи героїв-інтелігентів у романі. Змалювання двох поколінь української інтелігенції.
5. Концепція «нового героя-інтелігента» в романі.
6. Роман «Хмари» І.Нечуя-Левицького в літературному контексті доби (70-90-ті роки ХІХ століття).

Література

- 1) Амбіцька А. Архетип Культурного Героя та Нового Творення в романі І.Нечуя-Левицького «Хмари» // Література. Фольклор. Проблеми поетики: Зб. наук. праць. К.: Твім Інтер, 2009. Випуск 31. Ч.1. С.517-529.
- 2) Гусар-Струк Д. Реабілітація «Хмар» Івана Нечуя-Левицького // Третій міжнародний конгрес українців: Літературознавство. К., 1996. С.389-397.
- 3) Зарва В. Просвітительська концепція «нового героя» в «Хмарах» І.Нечуя-Левицького // Четвертий Міжнародний конгрес українців. К., 2000. Кн.1. С.349-359.
- 4) Зарва В. Російська та українська проза 60-80-х років ХІХ ст. (концепція просвітницького героя): Навчальний посібник. Ніжин: Аспект-Поліграф, 2007.
- 5) Зарва В. Проблема нового героя-інтелігента в романі «Хмари» І.Нечуя-Левицького // Актуальні питання слов'янської філології. К.: Бердянськ, 1997. Випуск 3. С.148-156.
- 6) Зборовська Н. Український світ у творчості Нечуя-Левицького: гендерний підхід // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. 2000. №5. С. 54-64.
- 7) Зінченко Н. Повість «Хмари» І.Нечуя-Левицького на уроках позакласного читання // Українська література в загальноосвітній школі. 2003. №4. С.29-33.
- 8) Матвеева Т. Український роман другої половини ХІХ століття: модель світу, жанрові трансформації. Харків: Видавництво ХНУ ім. В.Каразіна, 2016. 420 с.
- 9) Сметанська М. Проблема духовного розкріпачення жінки у прозі І.Нечуя-Левицького // Українська мова і література в школі. 1985. №12. С. 10-15.
- 10) Панченко В. Дві повісті Івана Нечуя-Левицького («Хмари», «Кайдашева сім'я») // Дивослово. 2003. №8. С. 10-15.
- 11) Погребенник В. Образ Києва в літературі ХІХ століття // Визвольний шлях. 2002. №5. С. 99-109.
- 12) Гарнавський М. Нечуваний Нечуй. Реалізм в українській літературі. К.: Laurus, 2016. 400 с.
- 13) Шевчук В. Про «захмарених» героїв Івана Нечуя-Левицького, а також закон про тенденцію художнього твору і його мистецьку повновартість // Нечуй-Левицький І. Хмари. К.: Веселка, 1993. С. 5-12.

Тема № 8

Соціально-психологічний роман Панаса Мирного та Івана Білика «Хіба ревуть воли, як ясла повні...?». Вивчення роману в ЗЗСО – 2 год.

План

1. Сучасні підходи до оцінки ролі та місця роману Панаса Мирного й Івана Білика «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» в українському літературному процесі.
2. Виникнення задуму та історія створення роману.
3. Особливості сюжету та композиції твору. О.Білецький про композицію роману. Роль наскрізного образу-символу «волів» у розкритті головної ідеї твору – «Україна в ярмі». Внесок авторів в утвердження об'єктивно-описової манери письма.
4. Проблематика роману: а) пошук ідеалів і проблема вибору; б) проблема «пропащої сили» (проблема трагедії особистості); в) проблема національної неволі та її руйнівних наслідків; г) проблема боротьби козацького світогляду й селянського світобачення; д) соціальна проблематика; е) морально-етична й філософська проблематика (батьки і діти, шлюб і сім'я, протистояння добра і зла, проблема гріха й спокути тощо).
5. Майстерність творення образів-характерів у романі. Інтерпретації образу Чіпки в сучасних дослідженнях.
6. Місце і значення роману «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» в розвитку української прози.

Література

- 1) Білецький О. Панас Мирний // Білецький О. Від давнини до сучасності: У 5 т. К., 1960. Т. 1.
- 2) Бузулан Г. Компаративний аналіз двох романів: «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» Панаса Мирного й І.Білика та «Злочин і кара» Ф.Достоевського // Дивослово. 2004. №9. С. 19-22.
- 3) Зборовська Н. Код української літератури: Проект психоісторії новітньої української літератури. К., 2006.
- 4) Ільницький О. Конфлікт між козацьким і селянським світоглядом у романі «Хіба ревуть воли...» // Слово і час. 1990. №4.
- 5) Ковдя С. Новаторство Панаса Мирного у створенні системи персонажів // Українська література в загальноосвітній школі. 2003. №5. С. 8-10.
- 6) Майдан О. Психологічні спостереження Панаса Мирного в жанрі роману // Слово і час. 1999. №10. С. 28-32.
- 7) Михальчук О. Об'єктивний тип романного мислення (Роман «Хіба ревуть воли, як ясла повні?») // Слово і час. 1994. №4-5. С. 22-26.
- 8) Месевря О. Проблема добра і зла в творчості українських письменників // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. 2003. №1. С. 74-81.
- 9) Приходько І. Українці в ярмі (Панас Мирний) // Українські класики без фальсифікацій. Харків, 1997.
- 10) Свідер П. Хто ж він, Чіпка Вареник? // Українська література в загальноосвітній школі. 2000. №5. С. 16-18.
- 11) Турчин М. Пропаща доля внука: Ще одне прочитання образу Чіпки // Дивослово. 2004. №9.
- 12) Ушкалов Л. В. Реалізм – це есхатологія: Панас Мирний. Харків: Майдан, 2012. – 184 с.
- 13) Федоренко Т. До вивчення композиції роману «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» // Дивослово. 1994. №4. С. 37-39.
- 14) Черкаський В. Художній світ Панаса Мирного. К.: Дніпро, 1989.
- 15) Шевченко З. Панас Мирний: спроба сучасного прочитання життєвого і творчого шляху письменника // Дивослово. 2001. №12. С. 45-48.

Тема № 9

Основні мотиви та поетика лірики Якова Щоголева та Івана Манжури – 2 год. План

1. Особливості літературної діяльності Я.Щоголева. Збірки «Ворскло» і «Слобожанщина». Програмні вірші цих збірок – «Струни» та «Багато мочі і краси» – як літературно-естетичні декларації письменника.
2. Оригінальність і художня майстерність реалізації основних мотивів Я.Щоголева:
 - а) мотив суму за минулим Україною, за козацькою вольницею («У полі», «Остання січа», «Хортиця», «Опізнився»);
 - б) поетичні портрети людей найрізноманітніших професій, оспівування життя і праці трудівників («Бурлаки», «Ткач», «Пряха», «Рибалка», «Неня», «Косарі»);
 - в) тема значення митця і мистецтва в житті людини («Келих», «Лебідь»);
 - г) пейзажна лірика («Листопад», «Весна», «Осінь», «Степ», «Озеро», «Зимній ранок»);
 - д) мотив кохання («Добридень», «Черевички», «Галя»);
 - е) змалювання страждань простого люду, трагічної долі дітей («Безталанний», «Неня», «Завірюха», «Похорони», «Вівчарик», «Чередничка», «До дітей»).
3. Місце творчості поета в літературному процесі доби. Яків Щоголев в оцінці критики.
4. Збірка віршів «Степові думи та співи». Основні мотиви та образи книги. Особливості поетичного стилю І. Манжури.
5. Тема митця і призначення мистецтва, поезії у творчості І.Манжури («До музи», «Старий музика», «Кобзар», «Не треба мені тії слави людської»).
6. Осмислення минулого України в ліриці І.Манжури («Декому», «Степ», «Бурлакова могила», «Ренегат»).
7. Соціальні мотиви у творчості поета («Сум», «Веснянка», «Билиця», «Щира молитва»).
8. Образи наймитів і заробітчан у поезіях «Бурлака», «Босяцька пісня», «Із заробітків», «На степу і у хаті».

Література

- 1) Березовський І. Іван Манжура: Нарис життя і творчості. К., 1962.
- 2) Білецький О. До розуміння творчості Якова Щоголева // Білецький О. Зібрання праць: У 5 т. К., 1965. Т.2.
- 3) Бондар М. Поезія пошевченківської епохи. Система жанрів. К., 1986.
- 4) Бондар М. Живопис мелодійного слова (До 150-річчя Івана Манжури) // Слово і час. 2001. №12.
- 5) Волинський П. Життя і творчість Якова Щоголева // Щоголев Я. Твори. К., 1961. С.3-30.
- 6) Зеров М. Непривітаний співець // Зеров М. Твори: У 2 т. К.: Дніпро, 1990. Т. 2. С.294-323.
- 7) Каспрук А. Яків Щоголев: Нарис життя і творчості. К., 1958.
- 8) Куліш П. Первоцвіт Щоголева і Кузьменка // Куліш П. Твори: У 2 т. К., 1989. Т. 1. С. 512-514.

- 9) Лапко О. Художня функція образу природи в поезії Якова Щоголева // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. 2009. № 14.
- 10) Легіт А. Видатний поет пошевченківської доби: До 100-річчя від дня смерті Якова Щоголіва // Визвольний шлях. 1998. № 6.
- 11) Новик О. Мотиви та образи творів Якова Щоголева: проявлення традиції // Слово і час. 2010. №8. С. 115-121.
- 12) Погрібний А. Яків Щоголев: Нарис життя і творчості. К., 1986.
- 13) Погрібний А. Класики: Не зовсім за підручником. К., 2000.
- 14) Ткачук М. Наративні моделі українського письменства. Тернопіль, 2007.

Тема № 10

Жанр соціальної комедії у творчості І.Карпенка-Карого («Мартин Боруля», «Сто тисяч», «Хазяїн») – 2 год.

План

1. Роль І.Карпенка-Карого в розвитку національного театру та драматургії.
2. Засудження підміни особистісних цінностей становою належністю в комедії «Мартин Боруля». Образна система твору.
3. Розкриття суті нового соціального типу («глитая») у п'єсах «Сто тисяч» і «Хазяїн».
4. Жанрові та композиційні особливості, характер конфлікту, засоби комічного у драмах «Сто тисяч» і «Хазяїн».

Література

- 1) Вієвський В. Поетика комедійної творчості І.Карпенка-Карого. Кіровоград, 1995.
- 2) Дем'янівська Л. Іван Карпенко-Карий (І. К. Тобілевич). Життя і творчість: Навчальний посібник. К., 1995.
- 3) Майстер драми: Драматичні твори І. Карпенка-Карого: Навчальний посібник. К.: Грамота, 2004.
- 4) Малютіна Н. Українська драматургія кінця ХІХ – початку ХХ ст.: Навчальний посібник. К.: Академвидав, 2010.
- 5) Рильський М. Гордість української драматургії // Рильський М. Статті про літературу. К.: Дніпро, 1980.
- 6) Скрипник І. Іван Карпенко-Карий: Літературний портрет. К., 1960.
- 7) Франко І. Іван Тобілевич (Карпенко-Карий) // Франко І. Зібрання творів: У 50 т. – К.: Наукова думка, 1982. Т. 37. С. 374-380.
- 8) Цибаньова О. Літопис життя і творчості І.Карпенка-Карого (І.К. Тобілевич). К., 1967.

СПИСОК ХУДОЖНІХ ТЕКСТІВ

Анатолій Свидницький (1834-1871)

«Люборацькі»

Марко Вовчок (1833-1907)

«Сестра», «Козачка», «Одарка», «Горпина», «Ледащиця», «Викуп», «Два сини», «Інститутка», «Живая душа», «Маша»

Юрій-Осип Федькович (1834-1888)

Поезія: «Нічліг», «Рекрут», «Дезертир», «Трупарня», «Шельвах», «Золотий лев», «При відході»,
Оповідання: «Люба-згуба», «Серце не навчити», «Сафат Зінич», «Три як рідні брати»

Олекса Стороженко (1805-1874)

«Скарб», «Закоханий чорт», «Вчи лінивого не молотом, а голодом», «Се така баба, що чорт їй на махових вилах чоботи подавав», «Голка», «Вуси», роман «Марко Проклятий»

Леонід Глібов (1827-1893)

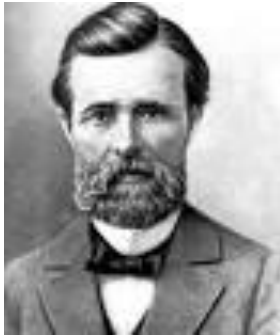
Байки: «Вовк і Кіт», «Вовк та Ягня», «Гадюка і Ягня», «Лев на обляві», «Мірошник», «Торбина», «Щука», «Ведмідь-пасічник», «Мишача рада», «Громада», «Солом'яний дід», «Цуцик», «Лисиця-жалібниця», «Цяцькований осел», «Орачі й Муха», «Шелестуни», «Синиця», «Коник-стрибунець», «Мальований Стоп»

Степан Руданський (1834-1873)

Лірика: «Повій, вітре, на Україну», «Ти не моя», «Мене забудь», «Сиротина я безродний», «Гей, гей, воли,..», «Студент», «До дуба», «Наука», «Над коліскою», «Моя смерть». Співомовки: «Добре торгувалось», «Страшний суд», «Треба всюди приятеля мати», «Варвара», «Піп на пущі», «Пан та Іван в дорозі», «Лошак», «Почому дурні?», «Аби душа чиста», «Хто святив», «Чи далеко до Києва», «Московська справа», «Не мої ноги», «Указ»

Іван Нечуй-Левицький (1838-1918)

«Дві московки», «Микола Джеря», «Кайдашева сім'я», «Хмари», «Князь Єрмія Вишневецький», «Гетьман Іван Виговський»

Панас Мирний (1849-1920)

«Лихий попутав», «П'яниця», «Хіба режуть воли, як ясла повні?», «Повія», «Лихі люди»

Борис Грінченко (1863-1910)

Проза: «Без хліба», «Сама, зовсім сама», «Батько та дочка», «Кавуни», «Олеся», «Сонячний промінь», «Під тихими вербами»
Поезія: «Неначе», «Бурлака», «Шматок хліба», «Удові», «До праці», «Хлібороб», «Прийде», «Некрасову і Шевченкові», «Гармонія», «Маніфест», «Смутні картини», «Україна», цикл «З пісень про рідний край», «У життя на бенкетах гучних», «Я зрікся мрій».

Яків Щоголів (1823-1898)

«Ткач», «Чередничка», «Вівчарик», «Бурлаки», «Палати», «Осінь», «Зимовий ранок», «Травень», «Листопад», «Косарі», «Ікона», «Орел», «Воля», «Остання січа», «Хортиця», «Опізнівся», «Лебідь», «У полі», «В степу», «Бабусина казка», «Неня»

Іван Манжура (1851-1893)

«Декому», «Старий музика», «До музи», «Кобзар», «Не треба мені тієї слави людської», «На степу і у хаті», «Минуле», «Вранці», «До Дніпра», «Степова дума», «Сум», «Степ», «Веснянка», «Щира молитва», «Бурлакова могила», «Із заробітків», «Босяцька пісня», «Мати», «Нечесна», «Град», «Трьомсин-богатир», «Лиха година», «Злидні»

Іван Карпенко-Карий (1845-1907)

«Безталанна», «Мартин Боруля», «Сто тисяч», «Хазяїн», «Суєта», «Сава Чалий»

Олена Пчілка (1849-1930)

«Товаришки»

Наталія Кобринська (1855-1920)

«Дух часу»

КОМПЛЕКС КОНТРОЛЬНИХ ПИТАНЬ ДО ІСПИТУ

1. Фольклорна основа та художні особливості співомовок С.Руданського.
2. Байки Л.Глібова 80-90-х років, їх проблематика, образи, стильові особливості.
3. Національний колорит байок Леоніда Глібова.
4. Ідейно-художня оригінальність лірики С.Руданського.
5. Проблематика, образи, стильові особливості байок «Коник-стрибунець», «Мальований Стовп», «Солом'яний дід» Л.Глібова.
6. Новаторство Л.Глібова-байкаря.
7. Основні тенденції розвитку української поезії другої половини ХІХ ст.
8. Проблематика та поетика байок Л.Глібова «Мишача рада», «Громада», «Цуцик».
9. Творча еволюція Л.Глібова-байкаря.
10. Художні особливості та основні мотиви лірики Я.Щоголева.
11. Ідейно-художня своєрідність поезії І.Манжури
12. Жанр вірша-портрета в ліриці Я.Щоголева («Бурлаки», «Косарі», «Ткач» та ін.).
13. Тема митця й мистецтва, пейзажні твори в ліриці Я.Щоголева («Келих», «Лебідь», «Листопад», «Степ», «Травень» та ін.).
14. Психологізм лірики Б.Грінченка.
15. Ідейно-художня єдність збірок «Ворскло» і «Слобожанщина». Мотиви та образи поезії Я.Щоголева.
16. Образи наймитів і заробітчани у поезіях «Бурлака», «Босяцька пісня», «З заробітків», «На степу і у хаті» І.Манжури.
17. Значення сімейних повістей-хронік І.Нечуя-Левицького в розкритті сутності українського характеру, основ духовності традиційної української сім'ї.
18. Особливості композиції та сюжету роману «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» Панаса Мирного та Івана Білика. О.Білецький про композицію роману.
19. Тип «нової» людини в романі І.Нечуя-Левицького «Хмари».
20. Образна система роману І.Нечуя-Левицького «Хмари». Роль художньої деталі у творі.
21. Історія написання та видання роману «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» Панаса Мирного та І.Білика.
22. Проблематика і поетика оповідань Б.Грінченка «Олеся», «Кавуни» та «Без хліба».
23. Проблема «злочину і кари» в романі Панаса Мирного та І.Білика «Хіба ревуть воли, як ясла повні?»
24. Жанрово-композиційні, стильові особливості та проблематика роману «Повія» Панаса Мирного.
25. Риси імпресіонізму в оповіданні «Дух часу» Н.Кобринської.
26. Особливості розкриття психології героїні в момент доленосного вчинку в оповіданні «Сама, зовсім сама» Б.Грінченка.
27. Українська національна ідея в новелах О.Стороженка «Вуси», «Голка».
28. Мотив «люби-згуби» у прозовій творчості Ю.Федьковича.
29. Риси новаторства у збірці «Народні оповідання» Марка Вовчка.
30. Особливості оповідної манери та жанрове різноманіття малої прози О.Стороженка.
31. Притчевий характер оповідань-анекдотів Олекси Стороженка («Вчи лінивого не молотом, а голодом», «Се така баба, що сам чорт їй на махових вилах чоботи подавав»).
32. Жанрово-композиційні та стильові особливості роману «Люборацькі» А.Свидницького.
33. Роман «Марко Проклятий» О.Стороженка. Особливості міфологічного сюжету твору. Жанрово-стильова своєрідність.
34. Художнє трактування етнопсихологічних типів українця в повісті «Кайдашева сім'я» І.Нечуя-Левицького.
35. Проблема національної неволі в романі Панаса Мирного та Івана Білика «Хіба ревуть воли, як ясла повні?»
36. Прийоми характеротворення та особливості композиції в повісті І.Нечуя-Левицького «Микола Джеря».
37. Роль наскрізної сюжетотвірної деталі у новелах О.Стороженка «Голка» та «Вуси».

38. Жанровий синкретизм роману «Люборацькі» А.Свидницького.
39. Жанр трагедійного соціально-проблемного оповідання у прозі Марка Вовчка («Горпина», «Козачка», «Одарка»).
40. Проблема «пропащої сили» в романі Панаса Мирного та І.Білика «Хіба ревуть воли, як ясла повні?»
41. Майстерність творення характерів у повісті «Інститутка» Марка Вовчка.
42. Роман «Марко Проклятий» О.Стороженка. Осмислення проблеми злочину, кари, спокути.
43. Образ «нової жінки» в оповіданнях Марка Вовчка. Феміністичний аспект творчості письменниці.
44. Характеристика образів Антося та Масі із роману «Люборацькі» А.Свидницького.
45. Ознаки готичної прози в оповіданні О.Стороженка «Закоханий чорт».
46. Проблематика та поетика оповідань «Ледащиця», «Викуп», «Два сини» Марка Вовчка.
47. Тема інтелігенції в драмах І.Карпенка-Карого «Суєта» і «Житейське море».
48. Засоби комізму в створенні образу Мартина Борулі з однойменного твору І.Карпенка-Карого.
49. Роль М.Старицького, М.Кропивницького та І.Карпенка-Карого в розвитку української драматургії та національного театру.
50. Соціальний характер сатиричного викриття в комедіях «Сто тисяч», «Хазяїн» І.Карпенка-Карого.
51. Осмислення теми зради у трагедії І.Карпенка-Карого «Сава Чалий».
52. Тема жіночої емансипації в повісті Олени Пчілки «Товаришки».
53. Тема села на межі століть у діалогії Б.Грінченка «Серед темної ночі» і «Під тихими вербами».
54. Проблематика та особливості конфлікту драми І.Карпенка-Карого «Безталанна».
55. Новаторство І.Карпенка-Карого як комедіографа («Сто тисяч», «Хазяїн»).

КОРОТКИЙ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИЙ СЛОВНИЧОК

Алюзія – художньо-стилістичний прийом, натяк, відсилання до певного літературного твору, сюжету чи образу, а також історичні події з розрахунку на ерудицію читача, покликаного розгадати закодований зміст.

Байка – коротке, переважно віршоване, алегоричне оповідання, в якому закладено дидактичний зміст; різновид ліро-епічного жанру, де драматизм та поетичність нарративу витворюють особливу естетичну якість, яка не залежить від морального висновку (І, 109)

Готичний роман – різновид роману, поширений у західноєвропейській та американській літературах другої половини XVIII – XIX ст. Характерними елементами його сюжету були похмурі, містичні, демонічні сцени, які відбувалися зазвичай у занедбаних готичних замках із привидами, кровоточивими статуями та портретами, потаємними голосами тощо. Сюжету властиві гострі колізії, тривожне навіювання, поєднане з натяком, інтригою, погонею, діями, що часто відбувалися місячної ночі, викликаючи страх, душевне напруження. У творах інколи йдеться про несподівані відкриття, викрадення, перевдягання і впізнавання, розгортаються картини ініціації та інцесту, нагнітання жаху. Близьким до жанру готичного роману є «Марко Проклятий» О.Стороженка

Дилогія – два самостійні твори, поєднані спільним ідейним задумом, героєм, зображенням певних явищ. Водночас кожен з них може мати свою сюжетно-композиційну лінію. Зразком діалогії є повісті Б.Грінченка «Серед темної ночі» та «Під тихими вербами»

Екскурс – у літературному творі висвітлення додаткових, побічних питань. Визначається часовий екскурс (заглиблення у минуле чи майбутнє) та просторовий екскурс (перенесення в інший краєвид, країну тощо); здійснюється за допомогою введення в художній текст додаткових епізодів, вставних новел, нових персонажів, авторських ретроспекцій тощо.

Емський указ – розпорядження про заборону друкувати в Російській імперії будь-які книжки українською мовою чи завозити їх з-за кордону, підписане 1876 року царем Олександром II в німецькому місті Емсі, де він відпочивав. Прийняття такого документа зумовлювалося активізацією українського руху на початку 70-х років XIX ст., незважаючи на раніше розісланий Валуєвський циркуляр. Указом передбачалося: 1) не допускати ввезення до імперії будь-яких книжок і брошур українською мовою без спеціального дозволу Головного управління у справах друку; 2) заборонити друкування українською мовою оригінальних і перекладних творів, за винятком історичних документів і художніх творів, які дозволялося друкувати тільки російським правописом і після розгляду рукописів у Головному управлінні у справах друку; 3) заборонити українські вистави і друкування українських текстів до нот.

Імпресіонізм – стиль у мистецтві та літературі, який полягає у витонченому відтворенні особистих вражень та спостережень, мінливих миттєвих відчуттів і переживань з урахуванням об'єктивної реальності. У європейському художньому контексті імпресіонізм був перехідною ланкою від реалізму до модернізму, межував з натуралізмом та символізмом. Сформувався у другій половині XIX ст. на теренах французького малярства. Для імпресіонізму в літературі властиві послаблення композиційних нормативів, часової тяглості оповіді, причиново-наслідкових настанов сюжетотворення, епізодичність та фрагментарність опису, укрупнена деталь, часто вихоплена навмання з потоку вражень, яка могла вказувати на глибокий

прихований, на перший погляд, сенс. Відбувалися зрушення специфіки епічних жанрів, що зазнавали ліризації, більшого використання прийомів внутрішнього монологу.

Натуралізм – літературний напрям, який характеризують об'єктивістське, фактографічне відтворення доквілля, тяжіння до ілюзійного мімезису, пояснення зумовленості характеру людини соціально-біологічними чинниками, зображення «грубих шматків життя». Цим натуралізм відрізнявся від близького йому реалізму, який визнавав вплив на особу соціально-матеріального оточення. Натуралізм протистояв не лише інерції романтизму, а й тенденціям містицизму, католицизму, обстоював потребу «наукового погляду» на життя з його часто грубими формами.

Оповідання – невеликий за розміром епічний жанр художньої літератури, сюжет якого заснований на певному (іноді кількох) епізоді з життя одного (іноді кількох) персонажа. Сюжет, як правило, однолінійний, чіткий за побудовою, зі збереженням причинно-часової послідовності. Характери здебільшого показані у сформованому вигляді. Від новели відрізняється більш докладною манерою розповіді, меншою гостротою конфлікту, наявністю більшої кількості описів, роздумів, відступів. Термін «оповідання» в українську літературу чи не вперше ввела Марко Вовчок, яка видала свої твори під назвою «Народні оповідання» (1857). Оповідання має чимало жанрових різновидів (соціально-побутове, соціально-психологічне, соціально-політичне тощо).

Повість – прозовий твір, більший за обсягом від оповідання, менший від роману, що має однолінійний сюжет, головних і другорядних персонажів. Повість відзначається поглибленим їх змалюванням, описами, загостреною проблематикою, авторськими відступами. У повісті, на відміну від роману, сюжет переважно акцентований на аналізі одного чи кількох конфліктів, охоплює незначну кількість епізодів, характеризується повільним розвитком дії, рівним ритмом розповіді, відносною простотою композиції.

Притча – повчальна алегорична оповідь, в якій фабула підпорядкована моралізаційній частині твору. На відміну від багатозначності тлумачення байки, у притчі зосереджена певна дидактична ідея.

Реалізм – конкретно-історичний напрям у літературі і мистецтві XIX століття, в якому надавали переваги пізнанню, об'єктивному розкриттю сутнісних явищ «прозово організованої дійсності» та детермінованої нею особистості. Визначальними для реалізму є поняття «правда», «правдоподібність», «істина», «достовірність», «об'єктивність». На відміну від романтизму, який зосереджував увагу на внутрішньому світі людини, для реалізму стала визначальною проблема взаємин людини і доквілля, впливу соціально-історичних обставин на формування духовного світу (характеру) особистості. На формуванні світогляду реалізму позначилася теорія позитивізму, розвиток природничих і суспільних наук.

Ремінісценція – відчутний у літературному творі відгомін іншого літературного твору. Проявляється у подібності композиції, стилістики, фразеології. Ремінісценція – це здійснюване автором нагадування читачеві про більш ранні літературні факти та їх текстові компоненти. За своєю функцією ремінісценція подібна до стилізації та алюзії. Однак, на відміну від них, загалом не усвідомлена автором – виникає внаслідок сильного впливу на нього творів інших письменників.

Ретардація – композиційний прийом, властивий епічним та драматичним творам; гальмування прямого розвитку сюжетної дії, уповільнення розповіді про зображувану подію. Досягається позасюжетними компонентами: ліричними (авторськими) відступами, філософськими, публіцистичними роздумами, екскурсами в минуле (запровадження кріпаччини в романі «Хіба ревуть воли, як ясла повні?»), зверненням автора до читача або літературного персонажа (застереження Пилипкові в оповіданні «Морозенко» Панаса Мирного), статичними описами, розмаїтими передісторіями і між історіями, спогадами героїв. Таку ж функцію виконують вставні епізоди, сни (сон Нимидори в «Миколі Джері» І.Нечуя-Левицького), повтори тощо.

Ретроспекція – пригадування подій, колізій, що передували моментові фабули, в якому перебуває оповідач або персонаж епічного твору; одна з форм психологічного аналізу, з допомогою якої твориться художній час.

Розповідач або Наратор – різновид літературного суб'єкта, вигадана автором особа, від імені якої в епічному творі він зображує події та людей, формує літературний текст як уявний світ. Тип розповідача залежить від жанру та його історичного розвитку, зокрема реалістичному роману ХІХ століття був притаманний класичний тип розповідача – всевідного, категоричного у своїх судженнях. Українське літературознавство розрізняє терміни «розповідач» та «оповідач» за граматичним представленням у розповіді: оповідач виступає у формі першої особи, розповідач – у формі третьої особи.

Роман – великий за обсягом епічний твір, для якого характерне панорамне зображення дійсності, багатоплановість на фабульному та сюжетному рівнях розвитку поліфонічних ліній, ускладнений хронотоп, поліфонічна, часто уповільнена розповідь, супроводжувана художнім висвітленням актуальних проблем зовнішнього та внутрішнього світу.

Роман виховання – жанровий різновид роману, присвячений проблемі формування особистості; містить, крім дидактичних настанов, елементи крутійського, пригодницького, соціально-психологічного, філософського, сатиричного наративу. Зазвичай у такому романі висвітлюється життя персонажа від народження до смерті; домінує біографічний час, адекватний реальному, характер людини висвітлюється на різних етапах становлення, стає основою сюжетотворення.

Хроніка – літопис, вид історичного твору; також літературний твір, в якому послідовно розкривається історія суспільних чи родинних подій за тривалий проміжок часу.

ПОРІВНЯЛЬНА ТАБЛИЦЯ РОМАНТИЗМУ ТА РЕАЛІЗМУ

<i>Романтизм</i> <i>(перша половина XIX ст.)</i>	<i>Реалізм</i> <i>(друга половина XIX ст.)</i>
Ґрунтується на ідеалістичній філософії	Базується на філософії раціоналізму
Суб'єктивізм (визнання множинності істин та намагання знайти і втілити свою власну істину)	Об'єктивізм (прагнення до об'єктивності та безпосередньої достовірності відображення), послідовне дотримання міметичних принципів (художнє відтворення життя «у формах самого життя»)
Романтичний герой – це виняткова особистість, що часто діє у виняткових обставинах	Герой реалізму – це звичайна особистість, що діє у типових обставинах
Увага до історичного минулого	У реалізмі увага з минулого переноситься на сучасне
Характер героя переважно подається вже сформованим	Характер героя постає у становленні, у його змалюванні виявляється суспільно-економічний детермінізм (письменник пояснює характер та вчинки героя його соціальним походженням та становищем, умовами повсякденного життя та виховання).
У розкритті внутрішнього світу людини надає перевагу інтуїтивним, позасвідомим виявам психіки (сон, пристрасть, натхнення, одержимість), значну роль відіграють символічні деталі	Раціоцентричний психологізм
Наявність фантастики, містики	Конкретно-історичний підхід до явищ дійсності, правдивість у зображенні деталей
Перевага морально-етичної, психологічної, філософської проблематики	Домінування суспільної проблематики, увага до гострих соціальних явищ дійсності
Домінування в літературі ліричних жанрів	Превалювання епічних, прозових жанрів у літературі
Використання у творах поетичної мови	Використання розмовної мови, діалектизмів, жаргонізмів

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ

Основна література

1. Методичні вказівки до проведення практичних занять із курсу «Історія української літератури другої половини XIX століття» для здобувачів вищої освіти галузі знань 01 Освіта/Педагогіка спеціальності 014 Середня освіта предметної спеціальності 014.01 Середня освіта (Українська мова і література) освітньої програми «Українська мова і література. Зарубіжна література» філологічного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет». / Уклад. Кордонець О.А. Ужгород, 2023.
2. Авраменко О. Українська література (рівень стандарту) : підруч. для 9 кл. закл. загальн. середн. освіти. Київ : Грамота, 2017.
3. Авраменко О. Українська література (рівень стандарту) : підруч. для 10 кл. закл. загальн. середн. освіти. Київ : Грамота, 2018.
4. Авраменко О. Українська література : підруч. для 7 кл. закл. загальн. середн. освіти : 2-ге видання, перероблене. Київ: Грамота, 2020.
5. Жулинський М. Українська література: творці і твори: учням, абітурієнтам, студентам, учителям. Київ: Либідь, 2011.
6. Жулинський М. Українська література. Творці і твори. Київ: Либідь, 2011.
7. Історія української літератури XIX ст.: У 2 кн. / За ред. М.Жулинського. – К.: Либідь, 2005. – Кн. 1-2.
8. Історія української літератури 70-90-х років XIX ст.: У 2 т. / За ред. О.Гнідан. – К., 1999. – Т.1-2.
9. Ковалів Ю. Історія української літератури: кінець XIX-поч. XX ст. : підручник: у 10 т. Київ: ВЦ «Академія», 2013-2021 (Серія «Альма матер»).
10. Наєнко М. Художня література України. Від міфів до реальності. Київ, 2012.
11. Ткачук М. Українська література XX століття. 2-ге вид. перероб. та доп. Київ: «КНТ», 2020.
12. Українська література. Рівень стандарту : підруч. для 10 кл. закладів загальної середньої освіти / Л. Т. Коваленко, Н. І. Бернадська. Київ : Оріон», 2018.
13. Українська література (профільний рівень) : підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти / О. В. Слоньовська, Н. В. Мафтин, Н. М. Вівчарик. Київ : Літера ЛТД, 2018.
14. Фасоля А. М. Українська література (рівень стандарту) : підруч. для 10 кл. закладів загальної середньої освіти / А. М. Фасоля, Т. О. Яценко, В. В. Уліщенко, В. М. Тименко, Г. Л. Бійчук. Київ : УОВЦ «Оріон», 2018.

Допоміжна література

1. Агеева В. Жіночий простір: Феміністичний дискурс українського модернізму. К.: Факт, 2003. 320 с.
2. Антологія світової літературно-критичної думки XX ст. Львів, 2002.
3. Білецький О. Українська література серед інших літератур світу // Збір. праць: У 5 т. К., 1965. Т.2.
4. Бондар М. Поезія пошевченківської епохи. Система жанрів. К., 1986.
5. Вієвський В. Поетика комедійної творчості І.Карпенка-Карого. Кіровоград, 1995.
6. Власенко В. Український соціальний роман 70-80-х років XIX ст. Дніпропетровськ, 1977.
7. Гаєвська Н. Вивчення творчості Павла Грабовського. К.,1989.
8. Герасименко В. Степан Руданський: Життя і творчість. К., 1985.
9. Гнідан О. Історія української літератури XIX – початку XX ст: Практичні заняття. К., 1987.
10. Грицай М. Марко Вовчок. Творчий шлях. К.: Вища школа, 1983.
11. Гром'як Р. Історія української літературної критики (від початків до кінця XIX ст.) Тернопіль, 1999.
12. Дем'янівська Л. Іван Карпенко-Карий (І. К. Тобілевич). Життя і творчість: Навчальний посібник. К., 1995.
13. Денисюк І. Розвиток української малої прози XIX – початку XX ст. К., 1998.

14. Жук Н. Анатолій Свидницький: Літературний портрет. К., 1987.
15. Жулинський М. Слово і доля: Українські письменники XIX – XX ст.: Навчальний посібник. К., 2002.
16. Зарва В. Російська та українська проза 60-80-х років XIX ст. (концепція просвітницького героя): Навчальний посібник. Ніжин: Аспект-Поліграф, 2007.
17. Зборовська Н. Код української літератури. Проект психоісторії новітньої української літератури. К., 2006.
18. Зеров М. Українське письменство. К., 2003.
19. Іванченко Р. Іван Нечуй-Левицький. Нарис життя і творчості. К., 1980.
20. Киричок П. Марко Кропивницький: Нарис життя і творчості. К.: Дніпро, 1985.
21. Ковалець Л. Юрій Федькович. Історія розвитку творчої індивідуальності письменника. К.: Академія, 2011.
22. Коломієць В. Добра і правди син. Михайло Старицький – драматург. К., 1993.
23. Кононенко П. Українська література: Проблема розвитку. К., 1994.
24. Кузнецов Ю. Імпресіонізм в українській прозі XIX – початку XX ст.: проблеми естетики і поетики. К.: Зодіак-ЕКО, 1995. 304 с.
25. Лексикон загального та порівняльного літературознавства. Чернівці: Литаври, 2001.
26. Літературознавчий словник-довідник. К., 2006.
27. Майстер драми: Драматичні твори І. Карпенка-Карого: Навчальний посібник. К.: Грамота, 2004.
28. Малютіна Н. Українська драматургія кінця XIX – початку XX ст.: Навчальний посібник. К.: Академвидав, 2010.
29. Матвеева Т. Український роман другої половини XIX століття: модель світу, жанрові трансформації. Харків: Видавництво ХНУ ім. В.Каразіна, 2016. – 420 с.
30. Міщук Р. Українська оповідна проза 50-60-х років XIX ст. К., 1978.
31. Наєнко М. Історія українського літературознавства. К., 2001.
32. Наєнко М. Художня література України. Від міфів до модерної реальності. К.: Просвіта, 2008.
33. Нахлік Є. Українська романтична проза 20-60-х років XIX ст. К., 1981.
34. Новиков А. Художній універсум Марка Кропивницького. Харків: Майдан, 2006.
35. Пахаренко В. Українська поетика. Черкаси, 2009.
36. Пільгук І. Марко Лукич Кропивницький – організатор, режисер, актор українського театру. К.: Книжкова Палата України, 2000.
37. Приходько І. Українські класики без фальсифікацій. Харків, 1997.
38. Погрібний А. Борис Грінченко в літературному процесі кінця XIX – початку XX ст. К., 1990.
39. Погрібний А. Класики: Не зовсім за підручником. К., 2000.
40. Погрібний А. Яків Щоголев: Нарис життя і творчості. К., 1986.
41. Проблеми історії та теорії реалізму української літератури XIX – початку XX ст. К., 1991.
42. Приходько І. Творчі портрети українських письменників XIX – XX століть: Посібник для вузів і шкіл. К., 1997.
43. Розвиток жанрів в українській літературі XIX – початку XX ст.: Збірник наукових праць. К., 1986.
44. Тарнавський М. Нечуваний Нечуй. Реалізм в українській літературі. К.: Laugus, 2016. 400 с.
45. Ткачук М. Наративні моделі українського письменства. Тернопіль: ТНПУ, 2007.
46. Три долі. Марко Вовчок в українській, російській та французькій літературі / Упор. В.Агеєва. К., 2002.
47. Томчук Л. Слово сповідальне. Українська жіноча проза (1887–1914). К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. 334 с.
48. Ушкалов Л. Реалізм – це есхатологія: Панас Мирний. Харків: Майдан, 2012. 184 с.
49. Черкаський В. Художній світ Панаса Мирного. К.: Дніпро, 1989.
50. Чижевський Д. Реалізм в українській літературі. К., 1999.
51. Цибаньова О. Лаври і терни. Життєвий і творчий шлях Михайла Старицького. К., 1996.

Інформаційні ресурси в мережі Інтернет

Сайт УжНУ URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/>

1. Електронний репозитарій ДВНЗ «УжНУ»: <https://dspace.uzhnu.edu.ua>
2. Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського, Київ: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/isp/texts.html
3. <http://litopys.org.ua/>
4. www.litakcent.com.ua
5. <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>
6. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/onovlennya-12-2017/na-sajt-ukrayinska-literatura-5-9-z-chervonimdoc-2.pdf>
7. <https://nus.org.ua/>
8. <https://pidruchnyk.com.ua>
9. <https://naurok.com.ua/>
10. <https://vseosvita.ua/>
11. <https://osvita.ua/>
12. <https://www.schoollife.org.ua/usi-uroky-ukrajinskoji-movy-ta-literatury/>
13. www.ukrlib.com.ua
14. www.poetryclub.com.ua
15. <https://chtyvo.org.ua/>
16. <https://chytomo.com/>
17. <https://diasporiana.org.ua>
18. <https://chop2.school.org.ua/elektronna-biblioteka-19-42-47-30-04-2019/> Шкільні підручники — безкоштовна бібліотека підручників в електронному вигляді